

TRAIAN DODA — LUPTĂTOR PENTRU DREPTURILE NAȚIONALE ALE ROMÂNILOR BĂNĂȚENI

Venirea la putere a guvernului lui K. Tisza are ca urmare imediată aplicarea de legi menite să înăsprescă politica de deznaționalizare și să înlăture cu desăvârșire orice participare la viașa economică, politică și culturală a românilor din imperiul austro-ungar. Este perioada elaborării unor legi electorale prin care masa mare a poporului român era exclusă de la vot, urmărindu-se preponderența în exercitarea drepturilor politice în stat a moșierimii și burghezicii maghiare¹.

În această perioadă de mari frământări politice și sociale din dubla monarhie intră generalul Traian Doda în lupta pentru apărarea drepturilor social-politice și cultural-economice ale românilor bănățeni. La 28 martie 1873 este ales președinte al Reprezentanței regimentului confiniar Nr. 13 bănățean², iar mai târziu președinte al Comunității de avere³, funcție în care a desfășurat o vastă și neobosită activitate pentru împărțirea dreaptă a pământurilor ce aparținuseră grănicerilor. Odată cu înființarea comitatului Severin în locul fostului teritoriu confiniar militar pe baza legii din 1873⁴ încep și pregătirile pentru alegerile de deputați dietali — alegeri fixate pentru luna ianuarie 1874⁵. Ca urmare a strădaniilor sale în favoarea românilor bănățeni, locuitorii comitatului Severin îl aleg ca deputat pe Traian Doda în cea mai mare circumscripție electorală românească din Ungaria⁶. Începând cu 1874 a fost ales ca deputat în Dieta maghiară, fiind unul dintre deputații români care au apărut cu dirzenie drepturile poporului lor⁷. Încă de la începutul activității sale politice, Doda a arătat calități deosebite, pregnant desprinse din discursul rostit în adunarea alegătorilor din circumscripția Caransebeș în 26 noiembrie/8 decembrie 1873 — discurs ce reprezintă un adevărat program politic pentru românii bănățeni⁸. Cu acest prilej Traian Doda și-a expus ideile ce vor sta la baza întregii sale activități politice de apărător al intereselor națiunii. Doda declară că se va împotrivi oricăror măsuri ale guvernului „care lovesc în interesele poporului“. A arătat nemulțumirea popoarelor subjugate din monarhia dualistă, cauzată de lipsa unei legi corespunzătoare a naționalităților, bazată pe egala îndreptățire a acestora în stat. Referindu-se la legea naționalităților în vigoare, Tr. Doda arăta că aceasta este nedreaptă și trebuie modificată în așa fel ca fiecare naționalitate să găsească

¹ 1872 — legea presei, ce urmărea condamnarea acelor care prin scrisul lor demascau caracterul opresiv al regimului burghez-moșieresc maghiar; 1872 — desființarea regimentului confiniar Nr. 13 bănățean, 1878 — legea prin care se instituia obiectul de agitație împotriva națiunii, 1883 — legea școlară a lui Trefort etc.

² A. Marchescu, *Grănicerii bănățeni și comunitatea de avere*, Caransebeș, 1941, p. 312.

³ *Idem*, p. 333. Primul comitet ales de adunarea constituantă la 19 decembrie 1879 desemnează ca președinte pe generalul Traian Doda, funcție pe care o deține pînă în 1888.

⁴ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, VI, 1910, p. 225.

⁵ *Idem*, p. 260.

⁶ În circumscripția electorală a Caransebeșului erau 6464 alegători; vezi și *Foaia Diecesană*, nr. 51 din anul 1886, p. 8.

⁷ A fost ales consecutiv în anii: 1875, 1878, 1881, 1884 și 1887.

⁸ A. Marchescu, *op. cit.*, p. 357.

în ea garanția existenței și dezvoltării sale, să cuprindă în esență egala îndreptățire a naționalităților din imperiu. Referitor la legea învățământului, subliniază necesitatea modificării ei; „ca fiecare naționalitate să aibă dreptul să-și instruiască și dezvolte tineretul în limba sa maternă”. Doda face apoi referiri la starea financiară a imperiului, la ruina bugetului statului austro-ungar, care trebuie echilibrat prin reorganizarea întregului sistem financiar și administrativ, printr-o judicioasă gospodărire și nu prin „apăsarea poporului cu noi impozite”⁹. Programul, în tot cuprinsul său, demonstrează nemulțumirea națiunii române, majoritară în Transilvania, față de legile votate de guvernul maghiar, legi prin care se ridică o barieră de netrecut în fața năzuințelor românilor spre o viață mai bună.

Desființarea confiniului militar a prilejuit adâncirea nemulțumirii românilor din cu-prinsul comitatelor Caraș și Severin nou înființate, fapt care a constituit obiectul a numeroase memorii și proiecte de rezoluții prezentate de deputații români în Dietă. Astfel, în ședința din 21 februarie 1874 deputații Traian Doda, Vincențiu Babeș și Lazăr Costici prezintă un proiect de rezoluție în care sînt demascate și condamnate abuzurile și ilegalitățile autorităților din cercul electoral Panciova¹⁰. La 11 iunie 1874, Doda, alături de deputații V. Babeș, L. Costici și M. Polit, înaintează Dietei un proiect de rezoluție în 11 puncte în care se subliniază cererile juste ale populației din fostul confiniu militar, cerîndu-se printre altele respectarea limbii și a datinilor existente, revizuirea legii naționalităților, demascîndu-se în același timp abuzurile și metodele de constrîngere la care erau supuși învățătorii ca urmare a aplicării legii lui Trefort¹¹. Activitatea politică a lui Doda este orientată de concepția politică generală a Partidului Național Român din Banat. Acțiunile sale, programul său radical pentru acele vremi demonstrează însă că el a ținut să fie nu alesul unui grup sau partid politic, ci „primește candidatura numai și numai din partea poporului”¹². Deși a fost ales deputat în Dietă de 5 ori consecutiv, nu îl găsim niciodată luînd cuvîntul la dezbateri; în schimb este alături de semnatarii memoriilor adresate Dietei și curții de la Viena, fiind solidar cu toate acțiunile ce vizau problema națională a românilor și a celorlalte naționalități din imperiul austro-ungar. Aceeași atitudine de adeziune a avut-o Traian Doda și față de cuvîntarea și poziția deputatului Sigismund Borlea, expusă în ședința Dietei din 4 decembrie 1876 în problema școlilor românești, cu referiri directe la problema gimnaziului din Caransebeș, care sublinia că: „onoratul guvern (maghiar — n.n.) a primit încă din 1874 înviațiune de la supremul loc, ca în Caransebeș unde românii sînt mai numeroși, să ridice gimnaziu cu atît mai virtos, că acolo edificiul făcut pe banii românilor stă gata, și nu mai reclamă spese. Dar totuși acel gimnaziu pînă astăzi nu fu ridicat și nu există”¹³. Neparticiparea lui Doda la dezbaterile ce aveau loc în parlamentul maghiar ne determină să credem că această atitudine urmărea în realitate boicotarea măsurilor Dietei, că Doda a ajuns la aprecierea justă că parlamentul maghiar este un instrument politic de asuprire națională și socială, că deciziile acestuia sînt servesc interesele claselor dominante și nu interesele națiunii române și ale celorlalte naționalități din imperiu.

Desființarea comitatului Severin la 20 noiembrie 1880, ca urmare a unei deficițare administrației din partea oficialităților de stat și a faptului că „în comitatul Severin se află indivizi cu aplecarea de a agita în contra sistemului constituțional”, o putem considera și ca

⁹ *Idem*, p. 357—361.

¹⁰ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 274.

¹¹ *Idem*, p. 316—320.

¹² A. Marchescu, *op. cit.*, p. 359.

¹³ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 603.

o măsură politică luată de guvernul Tisza de a înfrînge rezistența românilor de aici, unde guvernul nu a putut niciodată să-și pună contracandidatul pentru alegerile în Dietă¹⁴.

După unirea forțelor politice românești din Banat și Transilvania în 1881 într-un singur partid — Partidul Național Român — cu program unic de luptă, s-a stabilit ca pentru Transilvania poziția românilor cu drept de vot să rămîină rezistența pasivă, iar pentru alegătorii din Banat și părțile ungurene se recomanda oportunitatea participării la alegeri; deputații aleși să dea expresie în parlament gravei situații în care se află națiunea română și să lupte cu toate forțele pentru revizuirea legilor în vigoare, adică pentru interesele naționale¹⁵. Începînd din anul 1885, P.N.R. va trece la inițierea unor ample campanii prin care să se facă cunoscut opiniei publice asuprirea la care era supusă națiunea română din imperiul austro-ungar. La conferința P.N.R. ținută la Sibiu în 7 mai 1887 s-a hotărît adoptarea tacticii pasiviste pentru întregul partid, cu mențiunea însă că se pot face excepții în privința participării la alegeri numai cu știrea și permisiunea comitetului central al partidului¹⁶. Adoptarea pasivismului la alegerile din 1887 a avut drept rezultat că dintre cei 4 candidați români din Banat și Crișana: V. Babeș la Sasca Montană, Tr. Doda la Caransebeș, Gh. Popovici la Șiria și Petru Truția la Baia de Criș, cărora comitetul central al P.N.R. le-a încuviințat participarea la alegeri, să fie ales deputat „cu aclamațiune” numai Traian Doda, ceilalți trei rămînînd „în minoritate față de candidații altor partide maghiare”¹⁷. Noua situație creată echivala cu suprimarea drepturilor și libertăților politice ale unui întreg popor, determinîndu-l pe Doda să refuze intrarea și participarea la lucrările Dietei. Doda însă nu s-a mulțumit doar să refuze participarea sa ca deputat la lucrările parlamentului maghiar, ci a subliniat atitudinea sa în scris, făcînd astfel cunoscut opiniei publice din imperiu cuvîntul său de protest împotriva politicii promovate de clasele conducătoare maghiare. Astfel, în scrisoarea adresată președintelui Dietei la 10 octombrie 1887¹⁸, cît și în cuvîntarea ținută în fața alegătorilor din cercul electoral Caransebeș la 12 octombrie același an¹⁹, Doda face un adevărat rechizitoriu la adresa politicii de împilare națională promovată de guvernul austro-ungar. Astfel, Traian Doda sublinia: „politica statului a fost condusă cu tot mai mare hotărîre într-o direcțiune care și pînă aici a fost foarte stricăcioasă intereselor naționale ale poporului român, iar în urmările sale amenința cu nimicirea vieții și dezvoltării naționale pe poporul român”²⁰. Iar mai departe arăta: „eu aș fi în Dietă singurul reprezentant național al întregului popor român și între 413 deputați singur eu aș avea sarcina de a reprezenta și validita interesele naționale ale aproape 3 milioane de cetățeni, interese greu vătămăte și foarte serios amenințate”²¹. Precizîndu-și poziția, Doda arăta: „eu nu voi lua parte la dezbaterile dietei, nici nu voi dezice de mandatul meu de deputat”²². În scrisoarea către alegători, Doda, după ce își justifică atitudinea, atrăgea atenția că „Astăzi cauza națiunii întregi, ba mai mult, onoarea națională a poporu-

¹⁴ *Idem*, p. 912. Proiectul de desființare a comitatului Severin a fost pus în discuție în ședința din 22 nov. 1880, proiect combătut de deputatul român George Ioanoviciu. Acesta nu a fost de acord cu ministrul de interne care afirmase că „populația din comitatul Severin nu ar fi în stare să compună din oameni proprii o reprezentanță comitatensă”. Ioanoviciu arăta în continuare că „dacă membrii municipali din Severin pot să-și spună în Lugoj durerile, trebuie să presupunem că o pot face aceasta și în Caransebeș, în adunarea municipală a comitatului Severin”. Deputatul român votează împotriva proiectului de lege.

¹⁵ Vezi pe larg în T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 39 și urm.

¹⁶ *Idem*, p. 319 și urm.

¹⁷ *Idem*, p. 354.

¹⁸ *Idem*, p. 358—360.

¹⁹ *Idem*, p. 360—361.

²⁰ *Idem*, p. 358.

²¹ *Idem*, p. 359.

²² *Ibidem*.

lui român este în joc, a poporului, care prin uneltille măiestriei și ale forței, scos din toate pozițiunile constituționale și-a găsit ultimul refugiu în al vostru cerc electoral... De aceea vă zic... fiți bărbați și repet să nu pierdeți din vedere, că astăzi chemați sînteți a apăra onoarea și demnitatea națiunii²³. Pe temeiul legii din 1876 art. 39, președintele camerei ungare i-a solicitat generalului Traian Doda ca în termen de 15 zile să-și prezinte credenționalul, căci în caz contrar cercul său va fi considerat vacant și se va ordona o nouă alegere. La această provocare Doda a răspuns: „pe baza legii din 1874 cap. 86, art. 33 calitatea de deputat este independentă de orice condiție ulterioară, prin urmare este pe deplin independentă de prezentarea sau neprezentarea credenționalului și este validă din momentul precis, determinat prin lege²⁴. La 10 decembrie 1887 Doda a fost chemat în fața comisiei de incompatibilitate, dar a trimis doar o scrisoare în care arăta între altele: „susțin cu fermitate și azi acea declarație (din 10 oct. — n.n.) conform căreia nici la deliberările camerei nu particip, nici mandatul nu mi-l depun²⁵. Pentru atitudinea sa plină de demnitate națională, generalul Traian Doda a primit numeroase scrisori de azeziune din toate părțile țării locuite de români, iar alegătorii săi întruniți într-o conferință la Caransebeș la 1 decembrie 1887 au votat o scrisoare de aderență ce a fost înmînată patriotului român. Doda le răspunde: „Scopul meu a fost, să deștept pe români și totodată ca vaietele noastre să străbată pînă la locurile cele mai înalte, ca să vadă și Majestatea Sa, că nemulțumirea noastră este mare și că suferințele noastre au ajuns de nu le mai putem suporta, pentru că dacă eu, ca general, care am sîngerat pentru tron și patrie, sînt silit să fac aceasta, atunci trebuie să fie ceva putred în împărăția noastră și trebuie luate mijloace spre sanarea răului²⁶. Urmarea acestor acțiuni curajoase și demne ale lui Doda a fost că în ședința din 11 ianuarie 1888 comisia de incompatibilitate și-a prezentat raportul prin care mandatul deputatului Doda „se declară nimicit și se dau dispoziții pentru o nouă alegere de deputat în cercul electoral Caransebeș²⁷.

În ziua de 8 februarie 1888, cînd are loc alegerea de deputat în Caransebeș, 4500 de participanți, ovaționîndu-l mai întii pe Doda în fața locuinței sale și apoi pe deputatul Mihail Popovici, propus la recomandarea lui Doda în înțelegere cu fruntașii alegătorilor și ai P.N.R., „deputatul cu o mulțime de popor, cu muzica în frunte, s-au deplasat la cancelaria lui Traian Doda, unde poporul a făcut o ovațiune neașteptată generalului, care a vorbit poporului îndemnîndu-l și în viitor la solidaritate²⁸.

În urma înțelegerii cu ceilalți fruntași ai P.N.R., nici deputatul M. Popovici nu a intrat în dieta țării și astfel cercul electoral al Caransebeșului a rămas și pe mai departe nereprezentat în Dietă. La fel ca și Doda, și M. Popovici a adresat președintelui parlamentului o scrisoare în care sublinia printre altele că „poziția este determinată de greșita politică de stat“, și că într-un corp reprezentativ în care poporul român nu are loc, nu poate să aibă loc nici unicul său reprezentant: „nu pot participa nici la deliberațiunile sale, dar nici mandatul nu mi-l pot depune și astfel nici nu mă simțesc pus în pozițiunea de a-mi prezenta în regulă credenționalul²⁹. Președintele camerei procedează la fel ca în cazul Doda, solicită prezentarea credenționalului în termen de 15 zile și apoi raportul să fie trimis în fața comisiei de incompatibilitate. La 5 mai 1888 comisia propune și dieta decide „nimicirea“ mandatului deputatului român M. Popovici și se iau măsuri pentru noi alegeri

²³ *Idem*, p. 361.

²⁴ *Idem*, p. 362.

²⁵ *Idem*, p. 365.

²⁶ *Idem*, p. 366.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Foia Diecesană*, an. III, nr. 5, 1888, p. 5.

²⁹ T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 371.

în cercul electoral Caransebeş³⁰. La alegerea a treia de deputat la Caransebeş a fost ales Lajos Mocsáry, om politic maghiar cu vederi înaintate. Prin „alegerea... lui Mocsáry, românii din cercul electoral al Caransebeşului au voit să dea dovadă, că ei nu sînt duşmani ai poporului maghiar, ci numai ai sistemului de guvernare, inaugurat în patria lor, ai politicii maghiare de stat. Un gest frumos pe care politicienii maghiari nu l-au înţeles, ori nu au voit să-l înţeleagă”³¹.

În 1888 autorităţile maghiare i-au intentat lui Doda un lung proces de presă, motivarea fiind conţinutul instigator la revoltă împotriva ordinii de stat al celor două declaraţii; proces la finele căruia tribunalul din Arad îl condamnă la 2 ani închisoare şi la o amendă de 1000 florini³². Ziarele româneşti din Transilvania şi Banat au acordat o atenţie deosebită acestui proces politic al generalului, comentînd pe larg atitudinea patriotică şi plină de curaj a acestuia, exprimîndu-şi indignarea faţă de pedeapsa dată de tribunalul din Arad³³. Traian Doda, bolnav fiind, nu s-a putut prezenta în faţa tribunalului, iar cei care l-au judecat nu i-au dat posibilitatea să se apere nici prin intermediul unui avocat. Va adresa împăratului Francisc Iosif un memoriu prin care cere revizuirea procesului³⁴. Intervenţia la împărat se soldează cu sistarea procesului şi a pedepsei³⁵. Procesul de presă intentat generalului Doda a determinat, ca urmare a semnificaţiei pe care a avut-o, o serie de procese împotriva ziarelor care au publicat şi comentat articolele ce condamnau atitudinea guvernului faţă de naţiunea română în general şi faţă de Doda în special³⁶.

Activitatea desfăşurată de Traian Doda între 1874—1888, acţiunile lui curajoase au făcut ca prestigiul său să crească considerabil şi să fie considerat unul dintre reprezentanţii de seamă nu numai ai idealurilor grănicerilor bănăţeni, ci ai tuturor românilor din imperiul austro-ungar.

Istovit de puteri şi bolnav fiind, se stinge din viaţă la Caransebeş, la 4/16 iulie 1895. Pe drept cuvînt se sublinia la moartea sa că generalul Traian Doda a fost „bărbatul care a deşteptat simţul naţional în acest colţ de ţară..., în care s-au concentrat toate aspiraţiile noastre, care a fost idealul năzuinţelor noastre”³⁷.

PETRU BONA

TRAIAN DODA — KÄMPFER FÜR DIE NATIONALEN RECHTE DER BANATER RUMÄNEN (Zusammenfassung)

Markante Persönlichkeit des Banats, Traian Doda entfaltete eine rege Aktivität als Abgeordneter im ungarischen Parlament zwischen den Jahren 1874—1887 für die Verteidigung der politischen und nationalen Rechte der Rumänen aus Transsilvanien und Banat.

Kämpfer für nationale Gleichberechtigung, Achtung des nationalen Wesens, der Sprache und Kultur jeder Nation im Rahmen des österreichisch-ungarischen Kaiserreichs, Traian Doda wurde einer der führenden Politiker der Rumänen.

Seine würdevolle nationale Stellungnahme, seine Handlungen im Jahre 1887 eröffnen neue Wege den rumänischen Kämpfer für politische und nationale Rechte, für die Vereinigung Transsilvaniens mit Rumänien am 1 Dezember 1918.

³⁰ *Idem*, p. 373—374.

³¹ *Idem*, p. 374.

³² Vezi mai pe larg în A. Marchescu, *op. cit.*, p. 373 şi urm.

³³ Dintre materialele publicate se remarcă cel al lui Al. Mocioni din ziarul „Luminătorul” ce apărea la Timişoara şi care demonstra că procesul este lipsit de orice teme juridic.

³⁴ Vezi în întregime conţinutul memoriului la T. V. Păcăţian, *op. cit.*, VII, p. 388—392 şi A. Marchescu, *op. cit.*, p. 374—379.

³⁵ T. V. Păcăţian, *op. cit.*, VII, p. 392—393.

³⁶ Vezi *Foaia Diecesană*, nr. 8, 14, din 1888.

³⁷ *Foaia Diecesană*, nr. 29/1895 din 16/28 iulie, p. 1—2.